

Inštitucionálna ekonómia

Kľúčový nástroj na pochopenie ekonomického rozvoja

text: **Urban Kováč, Maroš Servátka**, foto: **Martin Žilka**

Čo je nová inštitucionálna ekonómia?

Nová inštitucionálna ekonómia sa zaoberá štúdiom inštitúcií. Pod slovom inštitúcie rozumieme pravidlá hry – písomné predpisy, pravidlá a dohody –, ktoré riadia zmluvné vzťahy medzi firmami, pracovníkmi a vedením firiem; ústavy, zákony a písomné pravidlá, ktoré riadia politiku, administratívu a spoločnosť vo všeobecnosti, ako aj nepísané normy a kódexy správania, ktoré riadia a ovplyvňujú ekonomické a politické aktivity. Inštitucionálna ekonómia zahŕňa dve široké komplementárne oblasti. Prvá oblasť, ktorú otvorila priekopnícka práca nositeľa Nobelovej ceny Ronalda Coase'a a neskoršie významné štúdie

Olivera Williamsona, sa zameriava na majetkové práva, úlohu firiem a iných organizačných jednotiek pri znižovaní transakčných nákladov. Druhá oblasť,

Inštitucionálna ekonómia vyzdvihuje význam stimulov a transakčných nákladov.

rozpracovaná v diele ďalšieho nositeľa Nobelovej ceny, Douglassa Northa, zdôrazňuje úlohu štátu pri vytváraní poriadku a kontrole násilia a tiež úlohu inštitúcií pri obmedzovaní štátu pred zneužitím svojich právomocí pri vyvlastnení majetku a využívaní jednotlivcov.

Inštitucionálna ekonómia sa štandardnej neoklasickej ekonómii podobá tým, že zdôrazňuje význam trhov, konkurencie a obmedzených zdrojov. Na rozdiel od neoklasickej ekonómie inštitucionálna ekonómia však predpokladá, že ľudia majú nedokonalé informácie, obmedzené mentálne schopnosti a vo svojich vzájomných transakciách sú vystavení neistotám a rizikám. V záujme zníženia rizika a nákladov vytvárajú ľudia pravidlá, zmluvy a normy, ktorými obmedzujú určité druhy správania, a tým robia transakcie predvídateľnejšie. Takéto pravidlá, zmluvy, normy a zvyky majú významný vplyv na výsledky

trhových aktivít, čo je v protiklade s predpokladom neoklasickej ekonómie, tvrdiacej, že výsledky trhových aktivít závisia od disponibilných zdrojov, makroekonomickej politiky a technologických zmien. Inštitucionálna ekonómia, naopak, vyzdvihuje význam stimulov a transakčných nákladov vytvorených inštitúciami. Inštitúcie tak diktujú, ako sa využívajú zdroje, aké opatrenia sú zvolené a či sú technologické inovácie účinné. Inštitucionálna ekonómia posúva inštitúcie mimo makroekonomických agregátov, ktoré sa považujú za hlavné ukazovatele ekonomiky a nie za jej základné hnacie sily.

Napriek konsenzu, že inštitúcie sú hnacími silami ekonomiky, naše poznanie inštitúcií nie je úplné. Je potrebný ďalší výskum na pochopenie toho, ako fungujú inštitúcie v konkrétnych spoločnostiach a ako odchýlky od racionálneho správania pôsobia na ich výkonnosť. Hlbším poznaním inštitúcií budeme vedieť lepšie odpovedať napríklad na dôležitú otázku, prečo sú niektoré krajiny bohaté a iné chudobné.

Aké dôležité sú inštitúcie pre rozvoj krajín?

Inštitucionálna ekonómia zatiaľ neposkytla definitívnu odpoveď na otázku, prečo sú krajiny bohaté alebo chudobné, ale ponúka mnohé odborné pohľady na ich rozvoj. Jeden pohľad poukazuje na fakt, že na rozvoj sú potrebné inštitúcie, ktoré podporujú a napomáhajú nízkym transakčným nákladom. Keď sú trhové inštitúcie slabé alebo dokonca neexistujú, transakčné

náklady rastú a niektoré trhy sa potom pomaly vyvíjajú alebo môžu celkom absentovať. Ako napísal Ronald Coase v článku Ekonomická štruktúra produkcie (AER, 1992): „Ak sú náklady na realizáciu výmeny vyššie ako zisk, ktorý priniesie výmena, potom sa výmena neuskutoční.“

Pretože inštitúcie sú v každej krajine iné, líšia sa aj transakčné náklady. Zoberme si napríklad obrátové náklady na kúpu a predaj domu v rôznych krajinách. V Rusku a Bulharsku sa transakčné náklady pohybujú okolo 25 % hodnoty domu; vo Veľkej Británii je to okolo 5 % a na Slovensku iba okolo 3,1 %. V krajinách s nižšími obrátovými nákladmi sa uskutoční oveľa viac obchodov s nehnuteľnosťami.

Dobre fungujúce trhy závisia od inštitúcií, ktoré udržiavajú nízke transakčné náklady. Tieto zahŕňajú neformálne kódexy správania, reputáciu a dôveru, ako aj formálne zákony, zákonníky a zmluvy vymáhané štátom. Štát je dôležitý, ale aj problematický. Základná myšlienka Douglassa Northa je, že hoci trh je dobrovoľný, potrebuje štát dostatočne silný na to, aby vymáhal pravidlá. Ale akýkoľvek silný štát musí vždy riešiť rozhodnutie či „vyrobiť alebo vziať“. Inými slovami, podporovať produkciu alebo vyvlastniť jej tržby? Na obmedzenie štátnej moci majú krajiny zakotvené občianske práva v ústave, oddelené právomoci v rámci parlamentov, súdov, regionálnych a miestnych samospráv, vyvíjajú normy občianskej angažovanosti a využívajú voľby na kontrolu alebo odvolanie politikov, ktorí zneužívajú svoje právomoci. Mnohé krajiny v súčasnosti prijali ústavu a iné formálne pravidlá, čo by mali obmedzovať moc štátu. Hospodárstvo však bude prekvitať len v prípade, ak budú tieto inštitúcie pre potenciálnych investorov dôveryhodné. Investorov nepresvedčia novozavedené formality v spoločnostiach, ktorých história, miestne normy a presvedčenia nepodporujú ich prijatie.

Normy a presvedčenia sa menia pomaly, čím sa vysvetľuje, prečo majú inštitúcie tendenciu pretrvávať v čase. Inštitúcie pretrvávajú aj preto, lebo ľudia, ktorí sú pri moci a ktorí odvodzujú svoju právomoc od status quo inštitúcií, vyvíjajú silnú iniciatívu na ich zachovanie. Vzniká tak výzva

pre reformátorov, ktorí musia presvedčiť mocných, že určitá zmena je v ich najlepšom záujme.

Čo podporuje inštitucionálnu zmenu?

Väčšina úsilia zmeniť pravidlá zlyháva. Príkladom je komunizmus, pravdepodobne najväčší experiment

Dobre fungujúce trhy závisia od inštitúcií.

zmeniť inštitúcie v 20. storočí. Lekcie z neúspechu sa často ignorujú, ale zriedkavý úspech sa prehliada alebo chápe nesprávne. Pripravuje nás to o vedomosti, ktoré potrebujeme na pochopenie a podporu inštitucionálnej zmeny.

Hoci sa musíme ešte veľa naučiť o inštitucionálnej zmene, z histórie európskeho osvietenstva a z nedávnych zmien v krajinách ako je Čile, Čína či Slovensko vieme, že myšlienky a vzdelanie sú smerodajnými silami inštitucionálnej zmeny. Hĺbkové poznanie inštitúcií môže zmeniť životy ľudí. Štúdie úspešných inštitucionálnych experimentov zistili, že vedci hrajú kľúčovú úlohu poskytovaním rád tvorcom politiky, prevzatím vedúcich pozícií, ale najmä prostredníctvom výskumu a ideí.

Maroš Servátka a Urban Kováč organizujú v rámci neziskového združenia Virtual Scientific Laboratories na Slovensku vedecké akcie v oblasti ekonómie, ako napríklad Nobel Prize Lecture Series, Bratislava Open Lecture Series, workshopy o experimentálnej a inštitucionálnej ekonómii. Sú autormi myšlienky a spoluorganizátormi prvého stretnutia slovenských vedeckých ekonómov v roku 2008.

Ing. Mgr. Maroš Servátka, PhD.

Maroš Servátka sa zaoberá behaviorálnou a experimentálnou ekonómiou. Vyštudoval Varšavskú ekonomickú univerzitu a doktorát získal „v mekke experimentálnej ekonómie“ na University of Arizona v USA. Absolvoval postdoktorandskú stáž na univerzite v Mannheime a pôsobil ako hosťujúci profesor na Graduate School of Business na University of Chicago. V súčasnosti prednáša na University of Canterbury na Novom Zélande.

Ing. Mgr. Urban Kováč, PhD.

Urban Kováč sa zaoberá výpočtovou a kvantitatívnou ekonómiou na finančných a kapitálových trhoch. Vyštudoval Ekonomickú univerzitu v Bratislave odbor financie, bankovníctvo a investovanie, v ktorom taktiež obhájil doktorát. Zároveň vyštudoval Fakultu matematiky, fyziky a informatiky na Univerzite Komenského v Bratislave odbor matematická analýza a numerická matematika a optimalizácia. V súčasnosti pôsobí ako vedecký pracovník na University of Glasgow v Škótsku.